

Віталій ПОНОМАРЬОВ (*Київ*)

**ГИРИЧ І. КИЇВ: ЛЮДИ І БУДИНКИ. –
К.: ЛИБІДЬ, 2016. – 432 с.**

Нова праця киевознавця та історика Ігоря Гирича “Київ: люди і будинки” є його п’ятою книгою про український Київ і його відомих мешканців¹. Звісно, існують також Київ польський², єврейський³, караїмський, німецький, татарський, чеський, російський, однак автора цієї книги цікавить Київ український – насамперед як столиця держави, сакральний центр, культурний осередок і місце творення модерної української ідентичності.

Як і в попередніх книгах Ігоря Гирича про Київ, у цій праці киевознавець теж підпорядкований історичу: як містик за кожним предметом чи явищем прозирає певну духовну сутність, так автор книги за кожним старим київським будинком бачить його відомих мешканців і певні сюжети української історії. І якщо, приміром, киевознавець Ольга Друг, розповідаючи про садибу Володимира та Марії Качал (вул. Володимирська, 45), насамперед описує скульптури на фасаді їхнього прибуткового будинку: атланти, каріатиди, сова, двоє путті зі смолоскипом і табулою із літерами “SPQR” (“Сенат і народ римський” – елементи герба давнього і нинішнього Рима)⁴, – то історик Ігор Гирич більше пише про особняк у глибині цієї садиби, що напередодні Першої світової війни був осідком Київського громадського зібрання, після Другої світової – Будинку вчених, а наприкінці 1980-х – культурологічного клубу “Спадщина”.

Втім, авторові цієї книги теж не чуже замилювання старими київськими будинками – як-от “замок барона Штейнгеля” на Ярославовому Валу, “що ніби архітектурно відкриває вулицю від Золотих воріт і створює один із найчарівніших силуетів Старого міста”⁵, чи караїмська кенаса з її “вишуканістю й декоративним багатством екстер’єру та інтер’єру”⁶, або “розкішний

¹ Див.: *Гирич І.* Київ в українській історії. – К., 2011; *його ж.* Київ ХІХ–ХХ ст.: Путівник. – К., 2013; *його ж.* Магдебурзьке серце Києва. – К., 2014; *його ж.* Під захистом святого Володимира: Університет та його околиці. – К., 2014.

² Див., напр.: *Коженьовський М.* За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. – К., 2015.

³ Див., напр.: *Кальницький М.* Еврейские адреса Киева: Путеводитель по культурно-историческим местам. – К., 2012.

⁴ Див.: *Друг О.* Вулицями старого Києва. – Львів, 2013. – С. 54.

⁵ *Гирич І.* Київ: люди і будинки. – К., 2016. – С. 75.

⁶ Там само. – С. 77.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

семиповерховий будинок” штабс-ротмістра і кіннозаводчика Леоніда Родзянка (Ярославів Вал, 14) із фігурами каріатид-русалок обабіч входу.

Символічне маркування і привласнення міського простору, до якого вдається у своїх книгах про Київ Ігор Гирич, є класичною практикою інтелектуалів тих націй, які відроджують свою суб’єктність. І неодмінною умовою такого відживлення є пробудження у спільноти приспаного було “інстинкту осілости” (В’ячеслав Липинський), засвоєння нею уявлень про власну історичну тяглість – про давність і безперервність свого існування на цих-от пагорбах. Відтак, автор “Киева...”, проводячи читача Володимирською та прилеглими вулицями, особливо наголошує на княжій добі, а водночас нарікає на те, що від міста Володимира не збереглося жодних руїн – бодай таких, як на Афінському акрополі. Щоправда, усвідомити цю тяглість і сьогодні неабияк допомагає сам химерний київський рельєф: Старокиївська гора немовби потребує увінчання мурованим храмом, на Бабиному Торжку неначе вимальовується привезена Володимиром із Херсонеса бронзова квадрига, на Хоревиці вгадуються обриси всіх п’ятнадцяти дерев’яних веж замку Ольгерда, пагорби над Кирилівською вулицею вказують на відкрите Вікентієм Хвойкою поселення трипільців, і Йорданський ручай, що неподалік Юрковиці збігає з гори на Заканав’я, нагадує про перші оселі киян на його берегах. А найвиразніше про історичну тяглість промовляє наростання культурного шару, внаслідок чого, підкреслює Ігор Гирич, зацілілі київські стародавні храми стоять значно нижче нинішнього рівня вулиці: Собор Премудрості Божої Софії – на метр, а дзвіниця церкви Миколи Доброго на Покровській вулиці на Подолі – на два.

Проте для символічного опанування міським простором самого лише відновлення історичної тяглості замало – конче потрібно ще і відтворення цілісності ментального краєвиду із заповненням розривів, колись зроблених у ньому “визволителями”, та з відживленням стертих чужинцями точок фіксації історичної пам’яті – своєрідних вузлів, якими київський простір “прив’язаний” до українського часу. Втім, коли у другій половині 1990-х рр. стало нарешті можливим відтворення бодай частини втраченого, ця ідея наразилася на завзятий опір низки фахівців: “Навіщо нам ще одна Софія?” (йшлося про відновлення споруд Михайлівського Золотоверхого монастиря), “Міжнародна конвенція забороняє відбудову зруйнованих пам’яток”, “Краще віддати ці гроші пенсіонерам” тощо.

Врешті-решт декілька найважливіших для Києва точок фіксації пам’яті (храми, пам’ятники, топоніми) тоді були-таки відновлені, і це істотно збагатило міський простір. Зокрема, з відбудовою собору та дзвіниці Михайлівського Золотоверхого монастиря, вважає Ігор Гирич, “свята вулиця і спільний ансамбль Св. Софії і Св. Михаїла набули мистецько-сакральної сили”⁷ (а через 13 років Михайлівський Золотоверхий став одним із осередків Революції гідності). Таким самим відживленим вузлом пам’яті став храм Богородиці Пирогощій на західному краю Контрактової площі: попри первісний задум улаштувати у ньому музей “Слова о полку Ігоревім”, нині тут

⁷ Там само. – С. 52.

знову церква, і знову “Игорь ѣдет по Боричеву къ святѣй богородици Пирогощей”⁸, і біля її брами кожної Великодньої ночі, як і дев’ять століть тому, кияни хором тричі підтверджують виголошену священником радісну вістку.

Український Київ, за Ігорем Гиричем, є типовим європейським містом, а його середмістя Поділ він називає “магдебурзьким серцем Києва”. Справді, пізньосередньовічний та ранньомодерний Поділ, як і кожне місто на магдебурзькому праві, зосереджувався навколо ратуші у центрі Торговища (нинішня Контрактова площа), оточеного православними монастирями та двома десятками церков, кляшторами францисканців, єзуїтів, бернардинів і домініканців, польським, вірменським і грецьким кварталами, будинками 15-ти ремісничих цехів і найзаможніших киян. Але це “серце Києва” було європейським не лише з вигляду – міське самоврядування і виборність війтів, бургомистрів, райців і лавників, права та привілеї городян, автономія цехів, Богоявленського православного братства і Могилянського колегіуму разом наповнювали міський простір тим повітрям, яке робило людину вільною. Особливо насиченим це “повітря” було у Могилянському колегіумі – тут плекали тип ранньомодерної людини, закоріненої у своїй землі, а водночас відкритої західним віянням. Тож не дивно, що російські імператори аж двічі скасовували чужу самодержавному устрою київську магдебургію, – як писав анонімний автор вірша “Скорбь киевлян о потерю магдебурского права”: “Прогуляли права нашѣ – // Москаль буде пановать”⁹. І якщо на магдебурзькому Подолі, пише Ігор Гирич, на п’ятьох городян припадав один спудей, то у підросійському Києві кожний третій мешканець був російським військовим.

У другій половині XIX ст. серцем українського Києва стали університет і прилеглий до нього Латинський квартал на Паньківщині, так що тамтешню Маріїнсько-Благовіщенську вулицю (нині – Панаса Саксаганського) кияни неофіційно називали Українською. Російська влада заснувала у Києві університет, зауважує Ігор Гирич, майже одночасно із закладенням Нової Печерської фортеці і з тією самою метою – опанувати Правобережною Україною. Однак та фортеця вже на початок її будівництва була застарілою у військовому сенсі, а університет став не засобом русифікації, а осідком низки нелегальних польських і українських організацій: Співдружність польського народу, Кирило-Мефодіївське братство, Харківсько-Київське таємне товариство, Київська громада. І навіть заснована при університеті Археографічна комісія, замість документально підтвердити “споконвічно російський” характер Наддніпрянщини, довела її історичну українськість. Відтак, поборюючи вільнодумство, російський уряд упродовж семи десятиліть чотири рази закривав університет, забороняв викладати там природне право, державне право іноземних країн і філософію (оскільки, за словами тодішнього російського міністра народної освіти, користь від філософії не доведена, натомість шкода – очевидна), а його комуністичні спадкоємці заборонили

⁸ Слово о полку Игореве. – М., 1987. – С. 52.

⁹ Гирич І. Київ: люди і будинки. – С. 111.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

лекції з богослов'я та з римського права і врешті-решт теж закрили університет.

Попри утиски російської влади, київські інтелектуали, що були пов'язані з університетом навчанням або працею чи мешкали в Латинському кварталі, на початок ХХ століття “сконструювали” всі складові модерної української ідентичності (уявлення про власну історичну тяглість, духовну єдність, культурну унікальність і політичну самодостатність), витворили козацький міф, започаткували національну історіографію, вноrmували мову, створили класичну та модерну художню літературу, а також розробили концепцію державної самостійності¹⁰. Те саме вчинили інтелектуали і в інших столицях тодішньої Центральної Європи, і це кінець кінцем спричинило розпад чотирьох імперій та відновлення державної незалежності низки “недержавних”, а насправді поневолених, європейських народів.

У розділі “Від автора” Ігор Гирич називає свою працю “культурологічним есеєм”, і вона справді представляє Київ і його передмістя величезною пам'яткою історії та культури, одним гігантським місцем пам'яті політичних українців. А водночас книга “Київ: люди і будинки” добре надається для приватного опанування міським простором та індивідуального символічного привласнення української історії.

---

¹⁰ Див.: *Гирич І.* Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 2014.